

ütközhesen más érdekekkel, a maga pozícióját szilárdítsa mások kárára. Ezzel feltétlenül együtt járnának az emberi, intézményes és tudati elzárkózás összes negatív jelenségei, amelyek lefékeznek társadalmunk fejlettebb szakaszának egyenletes és tervszerű megvalósítását. „A politikai szövetség nem zárja ki — figyelmeztet Kádár János —, sőt igényli az ideológiai vitát. A vitákat olyan módszerekkel kell folytatnunk, hogy közben a politikai szövetség erősödjék” (139. o.).

A hívó ember éppen a fentiek ismeretében nem feledkezhet meg arról, hogy 1. mindennapi fáradhatatlan kötelességének vallja a másik ember meghódítását a közösségnek, az egységnek, a jövőnek; hogy 2. a társadalom egyetemes célú és kiterjedésű ügyét legszemélyesebb ügyeként kezelje; hogy 3. a közösen viselt felelősség erényéről vagy vétkééről nyíltan szóljon; hogy 4. a szocializmus társadalmában megtalálja hite fejlesztésének és kifejeződésének új módjait és lehetőségeit; és hogy 5. az alapvető hitigazságok, a vallásgyakorlat zsinati stílusa, valamint az evangélium tanításának korszerű bemutatása úgy jelenjék meg, mint a keresztény erkölcsi eszmény tudatosult formája és igazolása.

AZ EGYHÁZ A VILÁGBAN

A ZSINATUTÁNI EGYHÁZ NEMZETKÖZI HELYZETE

A múlt év december 8-án volt a tizedik évfordulója a II. vatikáni zsinat ünnepélyes bezárásának. És annak idején, egy nappal a bezárás előtt, kelt a zsinat egyik — sokak szerint a legfontosabb — okmánya, a *Gaudium et spes* kezdetű „Lelkipásztori rendelkezés az egyházzal a mai világban”. Tíz év távlatából visszatekintve megállapíthatjuk, hogy a zsinat az egyház életének újszólólván minden területén új utakat, új szemléletet kezdeményezett. Vonatkozik ez az egyház közéleti szerepére is, amelyre nézve éppen a fent említett zsinati okmány adott fontos és messzeható következményekkel járó eligazítást.

Az alábbiakban a zsinatutáni egyház közéleti tevékenységének két nemzetközi politikai jelentőségű területéről szeretném a Vigilia olvasóit informálni, néhány mindenképpen figyelemreméltó megnyilatkozás kapcsán. Előjáróban azonban talán nem lesz haszontalan éppen a *Gaudium et spes* néhány fejezetét idézni, mintegy mottó gyanánt zsinati háttérrel adva a beszámolóknak. A lelkipásztori rendelkezés 42. fejezetében olvashatjuk a következőket:

„Küldetése és természete következtében az egyház nem kötődik az emberi kultúrának semmilyen különleges formájához és semmilyen politikai, gazdasági vagy társadalmi rendszerhez. Épp emiatt az egyetemessége miatt tehát az egyház lehet a legszorosabb összekötő kapocs a különböző emberi közösségek és nemzetek között, ha tudniillik megbíznak benne, és ténylegesen elismerik igazi szabadságát küldetésének teljesítésében. Ezért inti az egyház nemcsak a maga híveit, hanem az egész emberiséget is, hogy Isten gyermekeinek ebben a családi szellemében emelkedjenek felül a nemzetek közötti vagy a fajok közötti minden nézeteltérésen, és tegyék belsőleg szilárdá a jogszerű emberi társulásokat.

A zsinat továbbá nagy tisztelettel tekint mindarra, ami igaz, jó és igazságos abban a nagyon sokféle intézményben, amit az emberi nem a maga javára alapított és folyton-folyvást alapít. Kijelenti ezenfelül, hogy az egyház, amennyiben rajta múlik és küldetésével összefér, segíteni és támogatni akarja az összes ilyen intézményt. Mit sem kíván forróbban, mint azt, hogy mindenki ja-

vát szolgálva, szabadon fejthesse ki tevékenységét bármely kormányzat alatt, amely elismeri a személy meg a család alapjogait és a közjő követelményeit.”

Aligha tévedünk, ha a zsinatutáni egyház nemzetközi politikai tevékenységének egyik legfeltűnőbb és a nemzetközi katolikus sajtóban legtöbbször vitatott jelenségét, a Szentszék és a szocialista államok közötti kapcsolatok fokozatos kiépülését úgy tekintjük, mint az idézett zsinati eligazítás átültetését a gyakorlatba. Az egyház legfőbb vezetőségének ezt a múltbelitől merőben eltérő új magatartását nemcsak a szocialista társadalmi rendszerű államokban élő katolikus hívek fogadták örömmel és megnyugvással, hanem széles körű, elismerő visszhangra talált a világegyház többi részében is. Ugyanakkor persze nem hiányoztak a kifogásoló, sőt élesen elítélő hangok sem.

Ezeknek a nézeteltéréseknek és vitáknak, valamint a szentszéki diplomácia újszerű magatartásának összefoglalására és értelmezésére vállalkozott az a tanulmány, amelyet Louis de Vaucelles írt a francia jezsuiták nagymúltú és tekintélyes folyóiratának, az *Études*nek októberi számában „A Vatikán keleti politikája” címmel.

Mintegy tizenkét éve — írja L. de Vaucelles —, VI. Pál pápa és Casaroli érsek ösztönzésére, a Szentszék megsokszorozta kapcsolatait Kelet-Európa kommunista vezetőivel. Nem mindenütt és nem mindig ugyanolyan formában. A párbeszéd nehézkés bizonyult; távol van attól, hogy mindig siker koronázza, annak ellenére, hogy létrejöttek az első megállapodások. Mindazonáltal a kialakult fejlődés visszafordíthatatlannak látszik, főleg ha figyelembe vesszük a nemzetközi társadalom és az egyház sajátos helyzetének jelenlegi összefüggéseit. Túl az érzelmi reakciókon, a pártos magyarázatokon, a töredékes információkon, szándékunk az, hogy feltárjuk a bolygónk két legnagyobb ideológiai intézménye között létrejött közeledés okait és rámutassunk azokra az elvekre, amelyekre a pápai diplomácia támaszkodik, kiértékeljük az elért eredményeket, felvázolva a jövő perspektíváit.

A tanulmány írója e bevezető szavak után elsősorban az új irányzat nemzetközi politikai hátterét vizsgálja fel. A végbement fordulat egyik lényeges elemének tartja, hogy a hidegháborút a kölcsönös tárgyalások váltották fel a világ két vezető nagyhatalma között. Szerinte, míg a hidegháború idején az amerikaiak vitathatatlan technológiai fölényrel rendelkeztek, 1956 és 1958 között a Szovjetunió behozta késedelmét a hordozó rakéták területén. A nagy hatósugarú szovjet interkontinentális rakétalövedégek — írja — immár közvetlenül fenyegetik az amerikai állam területét, ami azt is jelenti, hogy minden term nukleáris háború a hadviselő felek kölcsönös öngyilkosságához vezetne. Azt az esetet kivéve, amikor ténylegesen valamelyik vezető nagyhatalom létét fenyegetné a másik, nincs több olyan tét, amely indokolná az abszolút fegyverkezéshez folyamodást. A világpolitika szintjén tehát saját jól felfogott érdekük készíti a szemben álló feleket arra, hogy küzdjenek az atomfegyverek elszaporodása és elterjedése ellen és ellenőrizzék a felmerülő konfliktusokat, nehogy más államok konfrontációba sodorhassák őket.

XXIII. János pápasága és a zsinat érzékeny tette a katolikus világot „a mély és gyors változások iránt, melyek földünk egész területére kiterjednek” (*Gaudium et spes*). XXIII. János pápa enciklikái, a *Mater et magistra* és a *Pacem in terris* döntő fordulatot jelentettek annak ellenére, hogy — mondja az *Études* cikke — mindkét írásmű és a bennük felsorakoztatott bizonyítékok szempontjai sok tekintetben elavultak. A pápa ezekben meghatározta a béke fenntartásának kilátásait és feltételeit: csökkenteni a különbséget a gazdag és szegény országok között, dolgozni a lefegyverzés és a nemzetek közötti egyetértés érdekében, folytatni ezeket a célkitűzéseket minden jóakarató emberrel, még akkor is, ha azok ezeket a gondolatokat és cselekvési szabályokat a keresztényekéltől eltérő módon indokolják és a belőlük levont következtetések is mások. XXIII. János pápa tanításának visszhangja jelentős volt, és a *Pacem in terris* a keleti világban is jó fogadtatásra talált.

Az első tapogatózó lépések nyomán megkezdődött fejlődésnek — a tanulmányíró szerint — legjelentősebb eseménye mégis a moszkvai pátriárkátus megfigyelőinek Rómába érkezése volt. Az volt a megbízatásuk, hogy a zsinat lefolyását figyeljék. Ez nagyon jelentős tény — mondja Vaucelles —, ha ismerjük az orosz ortodox egyház hazvományos bizalmatlanságát a gyakran agresszív visszatérítési szándék miatt, melvet a történelem folyamán gyakran kellett elszenvedniök a katolikusok részéről.

XXIII. János pápa halála nem állította meg az enyhülési folyamatot a Szentszék és az európai szocialista világ között. A jelenlegi pápaság egyik jellemző vonása kétségtelenül az eltökéltség, amellyel VI. Pál pápa folytatni kívánja az elődje által kezdeményezett politikát. Ennek meghatározása és sikere vitele érdekében a pápa elsősorban Casaroli bíboros-érsekre támaszkodik. Casaroli több nyelven beszél, kiváló szakértője a nemzetközi szervezetekkel kapcsolatos problémáknak, hosszú ideig foglalkozott Latin-Amerikával, ő volt a Szentszék delegációjának elnöke a bécsi konferencián. Mostani tevékenységének nagy részét a keleti nyitási politikának szenteli. Casaroli egyik, 1972-ben Milánóban tartott előadásából idézi a tanulmány ezeket a mondatokat: „A mai Európában az egyetlen realista alternatíva, hogy fokozatosan mérsékeljük és kiküszöböljük az egyenlenség pontjait és megkeressük a közeledés lehetőségét. Fontos a konfliktusok elkerülése, az erőfeszítések és lehetőségek összefogása a köz érdekében anélkül, hogy bárki saját azonosságát veszélyeztetné.”

Az vitathatatlan, hogy a keleti országokkal folytatott tárgyalások megkezdését elsősorban az tette lehetővé, hogy XXIII. János és VI. Pál pápa egyaránt elkötelezték magukat a béke ügyének. Ugyanakkor azonban egy másik motívum is inspirálja ezt a keleti politikát, amely egy összefüggő, bonyolult együttesbe illeszkedik be. A Szentszék egyre inkább indíttatva érzi magát arra, hogy nemzetközi szinten hozzájáruljon az ember személyének védelméhez, hogy gondolkodásra ösztönözzön, hogy szót emeljen a nemzetközi intézmények fenntartása mellett, támogassa a harmadik világ igazságos követeléseit. Úgy vélik, hogy mindenképpen le kell küzdeni a jelenlegi helyzet veszélyeit, olyan megoldásokat kell keresni, amelyek alkalmasak arra, hogy a közös biztonságot elősegítsék és meg kell ragadni minden alkalmat, amely ebbe az irányba tart. Márpedig kezdeményezői számára a keleti politika éppen ezen az úton halad. És amikor az egyház igyekszik nem azonosulni egyik rendszerrel sem a másik ellenében, ez nagy lehetőséget kínál számára, hogy megfeleljen eredeti küldetése természetének. A keleti politika végcélja — írja szó szerint Vaucelles —, nem a kommunista gondolkodás kritikus elemzése, vagy a keresztény hagyománynak és a marxista ideológiának globális szembeállítás, hanem a békét, az európai biztonságot, a szocialista rendszereken belül élő hívők sorsát érintő konkrét problémák kapcsán — a függő kérdések rendezésének elősegítése, a felek saját elfogadásának tiszteletben tartásával. Az ennek a politikának keretében folytatott párbeszéd végeredményben a gyakorlat, a konkrét helyzetek alapján jön létre és sem megalkuvás, sem elfogultság nem jellemzi.

A véleménykülönbségek a Szentszék és a marxista típusú szocialista rendszerek bizonyos szempontjai között annál élesebb körvonalat kapnak, minél inkább egy reakciós hátsó gondolatoktól és antikommunista jelszavaktól mentes légkörben jelentkeznek. Ha az egyház Kelet-Európával szemben csak a nyugati panaszokat ismételné, ez azt jelentené, hogy egyértelműen azonosul egy meghatározott politikával és gyakorlatilag lehetetlenné válna missziójának teljesítése. Hogyan hirdethetné az evangéliumot, segíthetné a béke és igazság megteremtését a népek között, ha nem ismerné fel — saját nyilvánvaló korlátjain belül — a marxizmus pozitív szempontjait? És mindenekelőtt Marxnak és tanítványainak vezető szerepét a szociális kérdés felfedezésében. Ha arra hivatkozunk, hogy az országainkban uralkodó kapitalista termelési mód és a hozzá tartozó elmélet előnnyel járt a munkásosztályra nézve és lehetővé tette azokat a szakszervezeti és politikai harcokat, amelyek a dolgozóknak kedveztek, akkor nem szabad megfeledkezni arról, hogy a szocialista rendszerek vizsgálata ugyan csak arra a megállapításra vezet, hogy ott reális törekvés látható az egyenlőségek és igazságtalanságok kiküszöbölésére, ugyanakkor, amikor ez a rendszer különös figyelmet szentel a teljes foglalkoztatottnak, a közoktatásnak és a szociális biztonságnak.

Nem lehet többé figyelmen kívül hagyni a marxizmus kulturális befolyását sem, amelynek bizonyos alapvető elvei a közös területre esnek. Ki nincs meggyőződve ma már arról, hogy minden társadalmi közösség kezébe tudja venni, és kezébe is kell vennie, saját jövőjét, és az embereknek nem kell szenvedniök a természet törvényeitől, hanem ellenőrizhetik és ésszerűen megszervezhetik fejlődésüket.

Vaucelles a továbbiakban kifejti, hogy a tárgyalások módszere a Szentszék részéről semmiképpen sem lehetett a kényszerítés és a keménység. Erre csak

hasonló keménység lett volna a válasz. A kérdés csak az lehetett, hogy milyen alapon történjenek a tárgyalások? A találkozás az olyan vitapartnerek között, akiket meggyőződésük és sok évtizedes nyílt ellenségeskedés választott el, aligha jöhetett létre ideológiai téren és nem célozhatta az egyház és állam kapcsolatának gyors normalizálódását sem. Nyilvánvaló, hogy közeledésre csak olyan objektív területen volt lehetőség, ahol mindkét félnek felelős módon kellett az emberiség jövőjének döntő kérdését felvetnie, mégpedig úgy, hogy egyidejűleg túljussanak teoretikus ellentéteik elvileg megoldhatatlan különbözőségein. Ez a döntő tétel pedig az enyhülés. Ennek parancsoló szükségessége marad a keleti politika keretében kezdeményezett párbeszéd alapja, és ez adta meg a lehetőséget, hogy nagyobb bizalmon alapuló kapcsolatok jöjjenek létre a különböző égtájokról érkező emberek között. Élénk bizonyossága ennek a Szentszék csatlakozása az atomfegyverek korlátozására létrehozott szerződéshez, amely olyan tényezők felismerésén alapult, amelyek közös nevezőre hozták a szerződést aláírók szándékait és indokait. Ugyanígy a pápai diplomácia, meggyőződve az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet szempontjairól, igyekezett a helsinki értekezlet megtartását megkönnyíteni. A Vatikán és a Szovjetunió által képviselt álláspont mindkét esetben eléggé közel esett egymáshoz, de itt is éppen úgy, mint más esetekben is, anélkül, hogy valamiféle, a Szentszék által a Kremlnek tett állítólagos engedményekről lenne szó.

A tanulmány írója szerint nem lehet belátni, miért utasította volna el a Szentszék, hogy elismerje azoknak a törekvéseknek megalapozottságát, amelyek a második világháború után visszamaradt feszültségek mérséklését célozták, amikor ráadásul ezek a pasztorális szükségességekkel is egybevágtak. Új egyházmegyék felállítása a régi német területeken és Észak-Lengyelországban fekvő püspöki székhellyel éppúgy megfelel a helyi egyház érdekeinek, mint a varsói hatóságok kívánságának, akik teljes joggal szeretnék látni határaik sérhetlenségének szentesítését. Ugyanezek az okok készítették VI. Pál pápát arra is, hogy közvetlenül a Szentszéktől függő apostoli adminisztrátorokat nevezzen ki az NDK olyan katolikus területeinek élére, amelyek eddig olyan egyházmegyékhez tartoztak, melyeknek székhelye az NSZK-ban volt. Idővel ez lehetővé teheti majd, hogy létrejöjjön Kelet-Németország saját püspöki konferenciája is, ami által a katolikus egyház státusa összhangba kerülne a protestáns egyházakéval.

Vaucelles szerint az egyház keleti politikájával kapcsolatos ellenvetések teljesen súlytalanok, mert a bírálók nem nyújtanak semmiféle ésszerű alternatívát. Végül is a Szentszék diplomáciai tevékenységét elsősorban nem realpolitikai elvek inspirálják. A Vatikán nem azért tárgyal a szocialista országokkal, hogy nyereséges áldozatokat vállaljon, időt nyerjen, maximális hasznot húzzon egy egyébként sajnálatosnak tartott helyzetben. Régebbi korszakokban, amikor az egyház még főleg saját ügyeivel volt elfoglalva, és elsősorban intézményeinek és befolyásolási formáinak megvédésére törekedett, ezek a szempontok érvényesültek a különböző államhatalmakkal való megegyezéseknél is. Ma már azonban sokkal messzebbre látnak a katolikus egyház felelősei. Az egyházi közösség legális érdekeinek védelme csak az időszerű döntő kérdésekbe ágyazva nyer értelmet; együtt kell járnia a szolidaritás megújult tudatával, aminek társadalmaink fejlődését irányítania kell. Ez a jelentősége a zsinati atyák által a *Gaudium et spes*-ben kezdett fordulatnak, mint ahogy XXIII. János és VI. Pál pápa szándékának is, hogy közös platformot keressenek minden jóakarató emberrel a béke, a fejlődés, az igazság és általában minden olyan döntés tekintetében, amelyek a világ jövőjét érintik.

Az *Études* tanulmányírója végül megkísérli az eddig elért eredmények mérlegelését és értékelését.

Elsősorban jegyezzük meg — írja ezzel kapcsolatban —, hogy római részről a tárgyalásokat nem a minden vagy semmi politikája ihlette, vagy a múlthoz való visszatérés illúziója. Egy lap végérvényesen fordult egyet Közép-Európa egyházainak történelmében. Ezek az egyházak, amelyek a hatalom dicsőségében éltek valamikor, elnyugodtak egy vidéki társadalom régimódi varázslatában, amelyet nagybirtokosok uraltak, akik között sok egyházi méltóság is volt. A második világháborút követő fordulat megfosztotta az egyházat javaitól, de jórészt intézményes szerepétől is. Ez azonban alapjában véve még csekély változás ahhoz képest, hogy milyen következményekkel járt egy ateista, a kereszténységgel ideológiailag ellentétes hatalom beiktatása és megszervezése. A gazdasági átala-

kulásnak az új rendszerek által vállalt munkája meggyorsította a régi világ felbomlását. Mérlegeljük a letűnt időkben képzett papok és laikusok zavarát. Innen a kísértés egyesek számára, hogy visszahúzódjanak a leküzdhetetlen ellenségeségbe, nem törődve a lelkipásztori szükségszerűségekkel. Ez volt Mindszenty hercegprímás esete is. Túlságosan rányomta bélyegét saját tragikus sorsa; több mint húsz évig távol volt egyházmegyéjétől; a prímás nem észlelte többé a saját hazájában végbement fordulat horderejét. „Letétele” nem államrezon által inspirált machiavellisztikus engedmény volt, hanem annak megerősítése, hogy a Vatikán — éppen a helyi egyházak javáért — nem akar a vallás védelmének immár elavult formáihoz ragaszkodni.

Ebben a szellemi beállítottságban kezdték el kutatni az egyház és az állam közötti kapcsolatok normalizálódását, ami legelőször is a hierarchia helyreállításával történt. A cikkíró itt sorba veszi a tárgyalásoknak és azok eredményeinek különböző eseményeit és állomásait az egyes szocialista országokban, megjegyezve, hogy a jelenlegi fejlődés pozitív eleme a katolikus kiadók és a katolikus sajtó elismert lehetősége, hogy az adott körülmények között küldetésüket teljesíthessék. Ezek pótolhatatlan szerepet játszanak. A kereszténységen belül végbemenő változásokkal és egy olyan kulturális étellel szemben, amelyet a vallás tekintetében a kritikus ateizmus jellemez, a keresztény ihletésű könyvek, folyóiratok és újságok kiadása kiváló eszköz a hívők számára, hogy elmélyítsék hitüket és gazdagítsák a társadalom problémáival kapcsolatos reflexióikat.

A keleti politika művelői — írja végül Louis de Vaucelles — megnyitották az utat, megkezdték a tárgyalást és sikerült egy sor gyakorlati megegyezést kötniük, melyek az egyházak számára nagyon jótékonyak. A még fennálló nehézségek természeténél fogva, a következő lépéseket nem egyedül a római hatóságok fogják megtenni. Ahol az első lépés megtörtént, ott részben a helyi egyházak felelőseinek kell a stafétabotot átvenniük, hogy segítsék a keresztényeket abban, hogy hitük szerint éljenek egy marxista típusú szocialista államban. A vallási helyzet alakulása nagymértékben függ attól, milyen mértékben képesek a kommunizmus és a társadalmi szekularizáció által fölvetett kérdéseket megvilágítani. Nem beszélve arról, hogy mennyire fontosak a támogatásnak azok a különböző formái, amelyeket a keresztények nyújtanak vagy kell, hogy nyújtsanak, mégpedig őszinte és kritikus módon azoknak a jelentős problémáknak megoldásához, amelyeket az erkölcsök és a gondolkodásmód megváltozása vet fel.

Egészen világos, hogy a Kelettel folytatott tárgyalások nem férnek össze a Portugáliában kirobbantott antikommunista kereszteshadjárral, vagy azzal az üldöztetéssel, amelynek a párt harcosai esnek áldozatul egy olyan állítólag keresztény országban, mint Chile. A Szentek természetesen kifogásolja ezt a kettős játékot, és nyomást gyakorol abból a célból, hogy észre térítse Braga érsekét és véget vessen a santiagói büntetteknek (vagy legalább enyhítse őket). Mindenestre — éppen ezért, hogy a keresztény lelkiismeret elítélését ezen a téren külön is hangsúlyozzuk — szükségesnek látszik a leghatározottabban kijelenteni, hogy az ilyen vérengzésekért és túlzásokért felelős személyek ténylegesen kizárják önmagukat a katolikus közösségekből.

A kommunista világgal szemben két eléggé elterjedt keresztény magatartásforma mutatja a hitbeli követelmények olyan oktalanságát, ami magát az egyházi életet is erősen zavarja. Egyrészt a megkeresztelték közül sokan mutatnak vakon ellenséges magatartást a marxistákkal szemben. Magatartásuk nemcsak a történelem nem ismerésén, az időszerű valóságok félreértésén, a politikai küzdelem és az ideológiai harc körülményein vagy az attól való féltelmen alapszik, hogy szembe kelljen nézni bizonyos világnézettel. Az ilyen szemlélet lehetetlenné teszi az egyházon belül végbemenő fejlődés szükséges voltának megértését, a marxizmusban végbemenő fejlődés fölismerését és főleg azt, hogy vállalni tudjuk az evangélium egyik legfontosabb követelményét kultúránk jelen körülményei között: nevezetesen azt a készséget, hogy mások kérdezzenek minket, hogy lényegében megértsük kérdéseiket és hogy a tőlünk eltérő felfogású emberekkel kapcsolatot teremtsünk azoknak a céloknak elérésére, amelyek minden ember közös javának szempontjából elengedhetetlenek.

A másik ilyen, a kereszténység lényegét és sajátos követelményeit félreismerő magatartás, amikor egyes keresztények úgy teszik magukévá a marxista ideológiát, hogy közben elveszítik saját keresztény azonosságukat. Holott nem az a feladatunk, hogy a hitet különböző marxista elemzéseknek vessük alá, ha-

nem hogy a saját keresztény küldetésünkre reflektáljunk helyes módon. Persze a marxistákkal való együttműködés bizonyos formái lehetségesek. Egyébként léteznek is. De nem tudnak bármikor, bárhol, bárhogyan létrejönni, és nem mondhatunk le meggyőződésünkről, vagy a kereszténység belső összetartozásáról.

Végezetül a keleti politika tétjei nem kizárólag intézményes jellegűek. Nemcsak a keresztény-marxista kapcsolatot érintik, amelyek főleg a társadalompolitikai élet különböző területeire vonatkoznak, de még inkább és döntő módon érintik az egyházi közösségek belső életét. És ez utóbbi kérdéssel szemben mi, Kelet és Nyugat katolikusai nem is vagyunk olyan eltérő helyzetben, mint amit a politikai rendszereink között fennálló eltérés sejteni engedne. Nekünk is sürgős feladatunk, hogy szembenézzünk egy szilárdan testet öltött ideológiával, még ha az más formákban jut is kifejezésre. Mindkét oldalon át kell gondolni elkötelezettségeinket és a hit fényében kell mérlegelni tapasztalatainkat. És ezek alapján kell munkálkodni az egyházi közösségek megújításán. A kommunistákkal a jövőben folytatandó párbeszéd végül is a tanúságtételre való képességünk-től és elkötelezettségünk minőségétől függ.

*

Annak a szerepnek azonban, amelyet az egyház a társadalmi és politikai életben, szerte a világon betölt, csak egyik — bár kétségkívül nagyon fontos — része az „egyház keleti politikája”. Nem kevésbé figyelemre méltó az a viszony és kapcsolat, ami a katolikusokat, egyes hívőket, csoportjaikat sőt olykor a helyi egyházakat az őket körülvevő társadalmi és politikai valósághoz fűzi és állásfoglalásra, vélemény-nyilvánításra készíti. A II. vatikáni zsinat e tekintetben is döntő fordulatot hozott. Nem annyira konkrét kezdeményezésekkel, mint inkább azzal, hogy nemcsak a profán világ autonómiáját ismerte el, de elvileg ismerte el az egyes keresztények, keresztény csoportok szabadságát, hogy legjobb belátásuk szerint foglaljanak állást minden olyan kérdésben, ami kívül esik az Egyházi Tanítóhivatal illetékességi körén. Tanácsosnak látszik itt is idézni a már említett *Gaudium et spes* kezdetű zsinati konstitúciót, amelynek 43. fejezetében a többek között ezeket olvashatjuk:

„Bizonyos körülmények között akárhányszor éppen a dolgok keresztény szemlétete ajánl egyeseknek valamely határozott megoldást. Más hívők viszont, mint ez elég gyakran és egész jogosan előfordul, nem kisebb őszinteséggel másként vélekednek ugyanarról a dologról. Ha már most a mindkét felől javasolt megoldásokat a felek szándékán kívül is sokan kapcsolatba hozhatják az evangéliumi tanítással, jusson eszükbe, hogy senkinek sincs kizárólagos joga ilyen esetekben az egyház tekintélyével előhozakodni a maga véleményének támogatására. Mindig őszinte párbeszéd útján iparkodjanak egymást felvilágosítani, megőrizve a kölcsönös szeretetet, és a közjával törődve elsősorban.”

Valójában ennek a zsinati tanításnak fényénél válik igazán érthetővé az a szellemi és társadalmi mozgalom, amelynek ma Latin-Amerikában szemtanúi vagyunk. Az újszerű ebben nem az, hogy az ott élő katolikusok egy igazságtalan társadalmi helyzet forradalmi megváltoztatása mellett tesznek hitet és ennek kötelezik el magukat, hiszen ilyen keresztények Európában is mindig voltak. Latin-Amerikában azonban sem a hierarchia, sem a klérus tudatvilágát, gondolkodásmódját nem befolyásolják sem feudális hagyományok, sem osztályelítéletek és vagyonuk sincs, az egyház még látszólag sem kerülhetett abba a helyzetbe, hogy összefonódják az uralkodó osztályokkal, az ő érdekeiket képviselje. Így semmi meglepő nincs abban, hogy nemcsak az alsópapság, de az egész latin-amerikai püspöki kar már 1968-ban Medellinben tartott konferenciáján lényegében elítélte a kapitalizmust. E püspöki konferencia óta széles körű irodalma támadt a latin-amerikai helyzetre vonatkozó katolikus reflexiónak, amelyet a voltaképpen nem szerencsés „felszabadulási teológia” névvel illetnek. Azért nem szerencsés ez az elnevezés, mert itt valójában nem a hagyományos értelemben vett teológiáról van szó, hanem sokkal inkább társadalomtudományról. I. Almeida a latin-amerikai felszabadulási irodalomhoz fűzött teológiai reflexióiban alighanem helyesen állapítja meg, hogy a latin-amerikai kereszténység „szocializmus iránti elkötelezettsége” nem úgy jött létre, hogy átgondolták volna a keresztények felelősségét a társadalom iránt, vagy levonták volna az evangélium bizonyos etikai konzekvenciáit, hanem egyszerűen annak a ténynek következménye, hogy sok keresztény vesz részt a forradalmi folyamatban.

Horst Goldstein, ennek a kérdésnek egyik legkitűnőbb ismerője, aki több éven át működött Chilében, a latin-amerikai egyház szocialista irányzatairól a *Diakonia* hasábjain írt tanulmányában megállapítja, hogy bármennyire is elátkozza a kapitalista sajtó, Kuba és Chile nagyon sok latin-amerikai keresztény számára jelenti a reménységet, illetve a lerombolt ábrándot. A kapitalizmus embertelenségeivel kapcsolatos tapasztalatok egyre több latin-amerikait indítanak arra, hogy a szocializmus mellett döntsön.

Ennek a ténynek háttérében teljes mértékben érthetővé válik a latin-amerikai egyházra nehezedő politikai elnyomás, amelyről **Gonzalo Arroyo** chilei jezsuita páter, aki a katonai puccsig a *Mensaie* című katolikus lapot szerkesztette, ugyancsak az *Études* múlt év augusztus—szeptemberi számában írt beszámolót. A tanulmányban Arroyo első ízben hoz nyilvánosságra egy titkos okmányt, amely a bolíviai kormány köreiből származik és amely tizenöt pontban foglalja össze azokat a módszereket, amelyekkel a latin-amerikai egyház körében jelentkező forradalmi mozgalmakat el kell nyomni. Az egyes pontok név szerint említenek püspököket, papokat, különböző mozgalmakat, így például a pápai „Igazság és béke bizottság” latin-amerikai szerveit. Az okmány a kommunistákkal való szövetséggel vádolja az összes latin-amerikai haladó mozgalmat. Arroyo felsorolja azokat a katolikus sajtóorgánumokat, amelyeket a legújabban tiltottak be. Így például Chilében a *Pastoral popular*, és a *Mundo 70*-et, Uruguayban a *Visperát*, Argentínában a *Christianismo y Revoluciónt*, Paraguayban a *Comunidadot*, és halálisan megfenyegették Buenos Airesben a *Familia Christiana* című lap szerkesztőit. Ugyancsak halállal fenyegették meg **Pironio** La Plata-i érseket a latin-amerikai püspöki kar jelenlegi elnökét, aki azonban kijelentette, hogy ennek ellenére sem hagyja el székhelyét.

Tanulmánya végén Arroyo megállapítja, hogy amíg a multinacionális kapitalizmus ideológiája egyre kisebb térre szorítja vissza a vallást a fejlett országokban, a fejlődésben lévő országok nagy részében az egyház még nagyon erős és mennél inkább a kizsákmányoltak oldalára áll, annál élesebb összeütközésekre lehet számítani az elnyomó kormányok és az egyház között.

Bizonyos mértékben érdekesen egészíti ki a Latin-Amerikáról írottakat **Tissa Balasuriya** Sri Lanka-i (Ceylon) bennszülött papnak a párizsi *Informations Catholiques Internationales*-ban megjelent cikke, amelynek ezt a címet adta: „Egy ázsiai megjegyzése Vietnám után”. A vietnami háború végén — írja Balasuriya — alapvetően megváltozott az egyház helyzete ebben az országban. Az igazság az, hogy nagyon sok katolikus vietnami támogatta azt a kormányt, amelyet végül is legyőztek. Egyházuk anyagilag nagymértékben függött külföldi forrásoktól és személyektől. Ideológiai tájékozódásuk jobboldali volt. Nagy kár, hogy a 60-as, 70-es évek során senki sem szentelt elég figyelmet a vietnami helyzetnek a maga egészében. Az egyházi emberek nagy része számára a kapitalizmus démona kevésbé veszélyesnek látszott, mint az a veszély, amit a kommunizmus jelentett.

Most arról lenne szó, hogy a világ keresztényei felvilágosultabban tudják-e látni a pillanatnyi helyzetet, mint ahogy nem kevésbé fontos az sem, hogyan viselkednek a vietnami keresztények az ország új vezetőivel szemben. Ettől függ ugyanis és nemkülönben a nyugati világ keresztényeinek magatartásától, hogy milyen lesz ezeknek az új vezetőknek magatartása a keresztények iránt. Az indokínai keresztényeknek és kormányoknak egyaránt nagymértékben megkönnyítené feladatuk megoldását, ha a kívülálló keresztények nem tragédiának tekintenék az új rendszerek hatalomra jutását, hanem sokkal inkább a lehetséges fölszabadulás jelének.

Amióta a pápa az 1975-ös évet a kiengesztelődés évének mondotta ki, az indokínai helyzet kihívást jelent nemcsak az ő számára, hanem minden keresztény számára. Arról van szó, hogy gyökeresen újra kell gondolni az egyház missziós tevékenységét egy forradalmi világban. A forradalmi jelenség egyébként sem rendkívüli korunkban: alapvető változások mennek végbe például jelen pillanatban is Mozambique-ben, Angolában és Bissau Guineában. És az elkövetkező tíz évben kétségkívül a világ egyik legfontosabb jellegzetessége lesz a szocializmus irányába menő fejlődés. Át kell tehát gondolnunk egész teológiánkat. XXIII. János pápa tanítása és a kelet-európai rendszerek irányában tanúsított magatartása sokat segíthet nekünk, legyünk akár a pápa, vagy akár püspökök, vagy akár egyszerű hívek.

A cikkíró ezután az egyház missziós tevékenységének teljesen új stílusát sürgeti, majd így folytatja: Csak remélhetjük, hogy az indokínai egyházaknak lesz elég lelki tartaléka és teológiai eleveisége, hogy részt vegyenek egy új és igazságosabb társadalom felépítésében... Az indokínai kísérlet az egész egyház számára tanulsággal járhat, különösképpen Ázsiában, Afrikában és Latin-Amerikában. Arra tanít bennünket, hogy a világ azt várja a keresztényektől, hogy nagyobb hangsúlyt vetnek a társadalmi igazságra, mint a vallásos szertartásokra és hogy a papok és a püspökök mellett nagyobb autonómiát kapnak a laikus hívek a maguk feladatainak területén. A világválsággal szemben, ami minden bizonnyal meggyorsítja majd a változások folyamát, különösen Ázsiában, az indokínai események a nyugati társadalmak keresztényeit is arra kellene hogy indítsák, hogy újra átgondolják a kapitalista modellel szembeni eddigi magatartásukat, amely modellek egyetlen fejlődési elve a minél nagyobb profit biztosítása és amely szükségképpen vezet mindenütt ahhoz, hogy még nagyobb legyen az egyenlőtlenség a vagyonosok és a szegények között. Miért legyenek egyedül a marxisták — vagy majdnem csak egyedül ők —, akik eléggé komolyan veszik az igazságot és gyökeresen hajlandók harcolni az igazságtalanságok ellen. Nincs-e itt az ideje, hogy újra fölfedezzük az evangélium mélyreható radikalizmusát és hogy megkíséréljük, hogy aszerint éljünk is, még mielőtt eláraszt bennünket az éhségtől szenvedő Ázsia forradalmi áradata?

Mi sem természetesebb, mint hogy az ilyen és ehhez hasonló, a harmadik világból érkező hangok egyre nagyobb visszhangra találjanak Európában is. A fogadtatásuk természetesen nem egyértelmű és jelentős mértékben megosztja ezekben a társadalmi és politikai kérdésekben a nyugat-európai katolikus közvéleményt. Az adott történelmi helyzet és Nyugat-Európa nagy gazdagsága — még a gazdasági válság ellenére is — megmagyarázza, hogy az ott élő hívők nagy többsége számára nemcsak hogy idegenül, de ijesztően is hatnak az efféle megnyilatkozások. Nem jelentéktelen viszont azoknak a száma sem, akik nemcsak hogy helyeslik a hivatalos egyház beszámolóinak elején ismertetett diplomáciai tájékozódását, de azon túlélve mintegy tükörként szeretnék felhasználni a harmadik világból érkező jelzéseket, hogy új módon reflektáljanak arra a társadalomra, amelyben élnek.

Nagyon sokféle formában jelentkeznek ez az új tájékozódás. Elég itt utalni J. B. Metz müncheni professzor talán szintén nem szerencsés elnevezésű „politikai teológiájára”, amely újfajta reflexiót sürget a társadalmi valóságra, vagy akár a francia püspöki kar 1972. évi körlevelére, amelyben lehetséges társadalmi opcióként ismerte el a szocializmust vagy a Párizsban megjelenő *Témoignage Chrétien* című katolikus hetilap és a köréje csoportosult mozgalom egyértelmű állásfoglalására egy szocialista típusú társadalom kialakítása érdekében.

Működik ezenkívül Európa-szerte egy mozgalom, amely a „Keresztények a szocializmusért” nevet viseli és amelynek legjelentősebb tömegbázisa Olaszországban van. Jó szándékú, de ideológiailag kétségkívül nem egészen világosan profilírozott elképzeléseikről tanulságos képet kaphatunk egy olyan tanulmányból, amely éppen ellenük íródott a *Civiltà cattolica* című erősen konzervatív olasz katolikus folyóiratban. Az írás szerkesztőségi cikként, aláírás nélkül jelent meg a lap múlt év július 19-i számában és ezt a címet viseli: *Három kérdés a „keresztény-marxisták”-hoz.*

A tanulmányban a többek között ezeket olvashatjuk: Valójában — így állítják a keresztény marxisták — ahhoz, hogy a keresztény hitet megszabadítsuk az ideológiai felépítményektől és elérjük azt, hogy ne a kapitalizmus igazolásának és a tömeg elidegenedésének eszköze legyen, hanem a kizsákmányoltak és elnyomottak felszabadítását szolgáló erő, újra kell olvasni az evangéliumot a proletariátus szempontjából; a szegényeknek és elnyomottaknak ismét birtokukba kell venniük az evangéliumot, amelytől megfosztották őket és eszközül használták fel ellenük. Ez azt jelenti, hogy az evangéliumot a társadalompolitikai gyakorlatból kiindulva kell olvasni, a szegények és kizsákmányoltak szempontjából és egy olyan új társadalom felépítése iránti elkötelezettségből kiindulva, amely különbözik a polgári társadalomtól és ez utóbbit a történelmi materializmus elveinek alapján bírálja; lenne tehát a Bibliának egy „materialista” olvasása is, ami azt is jelenti, hogy nincs a Bibliának „semleges” olvasása, hanem csak „materialista”, „polgári” és „idealista”.

Ez a rövid idézet is jól mutatja, hogy a cikk voltaképpen rátapintott a magukat a szocializmus mellett elkötelező olasz katolikusok aránylag kis csoportjára.

nak vitathatatlan félreértésére, ami abból áll, hogy túlságosan ideológiai alapon igyekeznek megközelíteni egy új társadalmi valóságot, mintegy átideologizálva és újraideologizálva a keresztény tanítást. Holott a ma már mindkét oldalon eléggé tisztázott álláspont éppen az — és ez felel meg a II. vatikáni zsinat tanításának is —, hogy az együttműködésnek a közösen felismert jóra irányuló együttes tevékenységben van meg a lehetősége, mégpedig éppen az ideológiai különbségek egyidejű tudomásulvételével és kölcsönös tiszteletben tartásával. És minden olyan kísérlet, ami a kereszténységnek valamiféle átideologizálására irányulna, csak megkönnyíti azoknak a dolgát, akik esetleg nem is annyira a kereszténység, mint inkább egy fennálló társadalmi rend védelmében ellenzik a szocializmussal való megértő együttműködést.

Persze nemcsak ilyen hangok vannak Olaszországban, élénk bizonyága ennek az a kongresszus, amelyet november első napjaiban tartott Rómában az olasz Actio Catholica értelmiségi szervezete. A találkozó alap gondolata, hogy az evangelizáció — amely egyébként a legutóbbi püspöki szinódusnak is fő témája volt — a világi társadalom keretein belüli hitelesen humanista elkötelezettséget is jelenti. Az értekezlet egyik előadója, a teológus Sartori reflektálva az egyház és a keresztény tanítás „történelembe ágyazottságára”, megállapította, hogy hosszú időn át jelentkezett éppen ennek a beágyazottságnak következtében a kísértés, hogy a világi rendnek is képviselője és irányítója legyen. A II. vatikáni zsinat azonban — mondja Sartori — egyszer s mindenkorra véget vetett annak a törekvésnek, hogy az egyház a „hatalom útjára” térjen, és éppen ezért akár a transzcendencia felől, akár az evilági megtestesülés felől közelítjük meg, mindig csak Krisztus-formájú lehet. Krisztus útja nem a hatalom útja volt, hanem a rejtettsége, a szegénysége, a szolgálaté. Csak azt a forradalmat sürgette, amelyet ő maga is életében megvalósított. A krisztusi kezdeményezés és ennek folytán az egyházi kezdeményezés is más szinten kell, hogy jelentkezzék, mégpedig az adott valóságon belül, mint annak erjesztő tényezője, az evilági valóság lélekkel megtöltése. Ebben a dimenziójában a hitnek képesnek kell lennie arra, hogy szembenézzen a történelemmel és ez a szembesülés a minden ember iránti nyitottság és a velük való egység keresése lehet.

A főleg az európai latin országokban jelentkező és egyre inkább terjedő új szemléletnek természetesen megvan a visszhangja a másik oldalról is, nevezetesen a szocializmusért politikai síkon küzdő pártok, így elsősorban a kommunista pártok körében. Köztudott, hogy az Olasz Kommunista Párt például anélkül, hogy szocialista programjából bármit is feladna, csak úgy lenne hajlandó az ország sorsáért a politikai felelősséget is vállalni, ha ez az ún. „történelmi kompromisszum” keretében történne, amikor is az új, szocialista társadalom létrehozásában nem ideológiai, hanem gyakorlati téren együttműködnének azokkal a hívő tömegekkel, akik ezt a célt velük közösen vállalják.

Hasonló felfogás alakult ki Nyugat-Európa másik nagy kommunista pártjában, a Francia Kommunista Pártban, sőt újabban a Spanyol Kommunista Párt vezetésében is. Georges Marchais-nak, a francia párt főtitkárának több megnyilatkozása erre utal. 1974-ben jelent meg a Kossuth Könyvkiadónál Marchais *Demokratikus kihívás* című könyve, amelynek egyik fejezete ezt a címet viseli: „A hívők és mi”. Ebben a többek között ezeket írja: „Franciaország olyan ország, ahol sok a hívő. Ezek többsége katolikus. A kérdés önként adódik: lesz-e helyük a demokratikus Franciaországban? Habozás nélkül válaszoljuk: a hívőknek teljes értékű helyük lesz a holnap demokratikus Franciaországában. Majdnem negyven éve immár Maurice Thorez felhívásának: »Felétek nyújtjuk kezünket, katolikus munkások, tisztviselők, kisiparosok, parasztok, mi, materialisták, mert testvérek vagyunk, és mert titeket is ugyanazok a gondok gyötörnek, mint bennünket«.

Ma ezeknek a férfiakkal és nőknek — írja tovább Marchais — a tevékeny részvétele a közös demokratikus harcban napról napra mindinkább valósággá válik. Hogy is lehetne másképp? A nagytőke politikája egyformán sújt hívőt és nem hívőt életszínvonala, munkakörülményei, boldogulási lehetősége, gyermekeinek jövője, szabadabb, felelősségteljesebb életre való törekvése szempontjából. Egyformán érlelődik bennük az egység vágya, hogy közösen vigyék végbe az elengedhetetlen gazdasági és társadalmi változásokat.” Marchais a továbbiakban, miután pozitívan értékelte a francia püspöki kar 1972 októberében Lourdes-ban tartott közgyűlését, valamint a francia protestánsok szövetségének

hasonlóan pozitív állásfoglalását a jövődő társadalmi átmenettel kapcsolatban, így folytatja: „Félreértés ne essék! A hívő keresztények gondolkodásában megmutatkozó fejlődést nem akarjuk úgy értékelni, mint a marxizmus és a kereszténység esetleges ideológiai közeledésének jelét. E két világfelfogás ideológiai alapjai egymással szögesen ellentétesek. Ez az ellentét azonban, véleményünk szerint, semmiképp sem vezethet oda, hogy a társadalmi és politikai harc során a kommunistákat az egyik, a hívő keresztényeket a másik táborba sodorná. Számunkra az igazi elválasztó vonal franciák és franciák között nem ideológiai vagy vallásos meggyőződésük különbözősége szerint van megvonva, hanem a kizsákmányoló és elnyomó törpe kisebbséget határolja el a tömegektől, akik éppen ennek a politikának az áldozatai, akár hisznek Istenben, akár materialisták, akár járnak misére, akár nem. Közelebb áll hozzánk egy hívő katolikus munkás, mint egy voltairiánus bankár, egy vallásos békeharcos, mint az a kapitalista, még ha ateista is, aki külföldi fegyverszállításokból gazdagszik meg, közelebb egy katolikus demokrata, mint a monopóliumok materialista ügynöke.”

Georges Marchais ezt az álláspontját még fokozottabban megerősítette abban az interjúban, amelyet a *Témoignage Chrétien* főszerkesztőjének, Georges Montaronnak adott, és amely a lap múlt év augusztus 28-i számában jelent meg. Montaron itt a többek közt megkérdezte a főtítkártól, hogy fontosnak tartja-e a keresztények részvételét bizonyos társadalmi és politikai harcokban. Ez egyáltalán nem újdonság — válaszolta *Marchais*. És ha éppen tagjai a pártnak, ugyanazok a jogaik, mint a többi tagoknak. Nem kötjük ki a materializmus elfogadását a francia kommunista pártba való belépés föltételeként... A marxizmus különben sem dogma, hanem iránymutató a cselekvésre. Állandóan gazdagítani kell a tapasztalat világánál és a társadalom fejlődése által teremtett új szükségleteknek megfelelően. Miért kívánnánk, hogy azok a keresztények, akik tagjai a kommunista pártnak, „csonkított” minőségben tegyék ezt, ellenkezőleg, azt kívánjuk, hogy megőrizzék helyüket, teljes egészében úgy, amint vannak.

DOROMBY KÁROLY

NYÍRI TAMÁS

A MAI TEOLÓGUS SZELLEMI LÉGKÖRE EGY CIKKSOROZAT ZÁRSZAVA

A vallás filozófiájáról tartott előadásaiban *F. Hegel* átfogó képet rajzol a vallásos tudat és az újkori gondolkodásmód összeütközéséről (1). A modern tudományosságra jellemző *kritikus elemzés* megfosztotta az igényes szellemi életet élő embert attól, amit *F. Hegel* „első naivitás”-nak nevez. A gondolkodó elme egyetlen nézetet vagy véleményt sem fogad el magától értetődő valóságként, hanem kellő távolságra helyezve módszeres kételkedés tárgyává teszi. A tudományelmélet egyik kiemelkedő képviselője, *K. Popper* szerint a mai tudomány feladata nem az igazság megismerése, hanem a téves nézetek leleplezése (2). Amint *G. Baum* megállapítja, a jelen szellemi légkörében élő értelmiségi, aki megszokta, hogy az írásművekhez, szövegekhez, szimbólumokhoz fenntartásokkal közeledjék, vallásos meggyőződése ellenére sem tudja többé naiv egyszerűséggel magáévá tenni hitünk áthagyományozott tételeit (3).

Az első naivitás megszűnése. Az első naivitás eltűnése mindenekelőtt a történelmi szövegek, írásos emlékek kritikai szemléletében nyilvánul meg. Mi a tulajdonképpeni mondanivalójuk? Mit jelentettek saját korukban, és mit jelentenek ma? Mi az, amit állítani akarnak, és mi a helytől és időtől függő keret, melynek segítségével megfogalmazzák kijelentésüket? Bár a *Divino afflante Spiritu* kezdetű enciklika több mint harminc esztendeje leszögezte, hogy ha meg akarjuk érteni a Szentírást, akkor gondolatilag vissza kell térnünk abba a világba, amelyben az evangélisták éltek; ez a módszer sem nyújthat tökéletes megoldást. Mások belső élete, általában a történelmi múlt nem hozzáférhető a köz-